

Jalo Alakärppä

Juha-Pekka Joona

OULU HANGASKANGAS E

Raportti 29.5. - 9.6.2000

suoritetusta koekuopituksesta

OULUN YLIOPISTO

Arkeologian laboratorio

Heinäkuu 2000

Sisällys

1. Johdanto	2
2. Tutkimuskohteen sijainti ja alueen luonne	2
3. Tutkimusmentelmät	3
3.1. Tutkimukset ja havainnot	3
3.1.1. Itäosa	3
3.1.2. Kankaan laki	4
3.3. Muu alue	5
4. Lähiympäristön esihistorialliset kohteet	5
5. Arvio	6
Kirjallisuus	7
Arkistotiedot	8
Kartat	
Löytöluettelo	

1. Johdanto

Oulun yliopiston arkeologian laboratorio suoritti Optiroc Oy:n toimeksiannosta 29.5.-9.6.2000 arkeologisen koekuopituksen Oulun kaupungin Pikkaralan kylän Hangaskankaan metsäpalstalla 24:2 (kartta 1), jolta yhtiön on tarkoitus lähitulevaisuudessa ottaa maa-ainesta voimassa olevan maa-aineksen ottoluvan turvin. Alueella 28.4.2000 käyneet arkeologian laboratorion edustajat (lehtori Pentti Koivunen, tutkimusapulainen Janne Ikäheimo ja fil. yo Mikko Hietala) löysivät kuitenkin maa-aineksen ottoa varten hakatun alueen eteläreunan välittömästä läheisyydestä, kahden hiekkakuopan väliseltä polulta kvartsikaapimen ja kaksi kvartsi-iskosta. Lisäksi lähiympäristöstä löydettiin kolme palaneeksi tulkittua kiveä, jotka viittasivat alueella olleen esihistoriallista aktiviteettia. Ikäheimo, Hietala ja fil. yo Elsa Österberg suorittivat lauantaina 29.4. pienimuotoisen koekuopituksen kvartsikaapimen löytöpaikan ympärillä. Mitään esihistorialliseen toimintaan viittaavaa ei tuolloin kuitenkaan havaittu (Ikäheimo 2000a). Optiroc Oy halusi kuitenkin selvittää onko maa-alueella muinaisjäännöksiä ja tilasi arkeologisen inventoinnin Oulun yliopiston arkeologian laboratoriolta. Alue tutkittiin avaamalla noin 2,5 hehtaarin alueelle 79 koekuoppaa.

Tutkimusten vastuullisena johtajana toimi professori Milton Nunez, kenttätutkimuksista vastasi amanuenssi Janne Ikäheimo ja varsinaisen kenttätutkimuksen suorittivat opiskelijat Jalo Alakärppä ja Juha-Pekka Joonas. Kentällä tutkimuksia avustivat satunnaisesti myös yliopiston opetuskaivauksilla Muhoksen Hangaskankaalla olleet opiskelijat.

2. Tutkimuskohteen sijainti ja alueen luonne

Hangaskangas on toistakymmentä neliökilometriä laaja kangas, jonka keskiosan eli Palokankaan korkeimmat harjanteet kohoavat 43 metrin korkeuteen, alavimpien osien korkeus on noin 30 metriä (Ikäheimo 1999). Alueen kallioperä on graniittia, joka on rapautumista hyvin kestäväänä jäänyt ympäristöönsä korkeammalle (Kesola 1985:6,19). Hangaskankaan maaperä on pääasiassa hiekkaa, joka on muokkautunut mannerjään sekä jääkauden jälkeisen meren toiminnan tuloksena (Alestalo 1986:155-157).

Tutkimusalue sijaitsee Oulun kaupungin Pikkaralan kylän Hangaskankaalla, Oulujoen länsipuolella, noin 14 kilometriä Muhoksen kirkolta luoteeseen ja noin 1,5 km Pikkaralan Shell-huoltoasemalta etelään. Alue on laajan luode-kaakko -suuntaisen Hangaskankaan itäosassa, noin 50-150 metriä Oulu-Kajaani valtatie nro 22:n lounaispuolella (kartta 1). Muodoltaan lähinnä kolmikulmaista tutkimusaluetta ympäröivät laajat hiekanottoalueet.

Alueen itäosan korkeus on noin 30 m mpy, se kohoaa jyrkästi länttä kohti jossa korkeus on noin 40 m mpy. Rinteen alaosassa on terassi, josta maasto jälleen laskee tietä kohti. Alueen maaperä on hienohkoa hiekkaa ja pintakasvillisuutena esiintyy kuivalle kankaalle tyypillisesti jäkäliä ja sammalta. Pääasiallinen puulaji ennen hakkuuta oli mänty.

3. Tutkimusmentelmät

Tutkimusalueen koekuopitus aloitettiin vetämällä pohjois-eteläsuuntainen linja rajakivestä 23. Tätä linjaa apuna käyttäen luotiin alueelle 20 metrin välein kulkeva linjasto. Neliömetrin kokoisia koekuoppia tehtiin linjoille 20 metrin välein (kartta 2). Tarvittaessa kuoppia tehtiin myös tiheämpään. Lisäksi koekuopittiin linjojen ulkopuolelle jääneet matalat painaumat, joita oli syytä epäillä esihistoriallisiksi. Lapiolla suoritettujen humuskerroksen poiston jälkeen kaivaus suoritettiin lastalla. Tutkitulla alueella havaittiin merkkejä esihistoriallisesta aktiviteetista alueen itäosasta läheltä tilusrajaa sekä kankaan laelta, korkeimmalta kohdalta.

3.1. Tutkimukset ja havainnot

3.1.1. Itäosa

Alueen itäosasta koekuopasta 58 löydettiin keramiikkaa, kvartsi-iskoksia, palaneita luita sekä palaneita kiviä. Koekuopasta tehtyjen havaintojen perusteella paikalla on ollut kuoppajäännös, jonka käyttötarkoitus on vielä epäselvä. Kuopassa on siinä havaitun palaneen hiekan ja hiilen perusteella pidetty tulta. Koekuopan kaivaminen lopetettiin 55 sentin syvyyteen (kartta 5). Esihistoriallisen kuoppajäännöksen kokonaissyvyyttä ei tämän vuoksi tiedetä. Kuopan käyttötarkoituksen selvittämiseksi se tulisikin tutkia kokonaan. Mahdollisen asuinpaikan laajuus pyrittiin selvittämään tekemällä kuopan lähiympäristöön viiden metrin välein 50 cm x 50 cm kokoisia koekuoppia (kartta 2). Niiden perusteella kyseessä vaikuttaisi olevan pienialainen asuinpaikka, sillä esihistorialliseen toimintaa viittaavia kvartsi-iskoksia löydettiin vain koeruuduista 64 ja 65, jotka sijaitsevat kuopan 58 etelä- ja kaakkoispuolella. Koekuopasta 58 löydettiin noin 55 cm:n syvyydestä pala ohutseinäistä keramiikkaa, jonka sekoitteena oli käytetty asbestia. Keramiikan ohuuden (3 mm), sekoitteena käytetyn asbestin sekä uurreviiva koristelun perusteella keramiikka voidaan tyypitellä varhaismetallikautiseksi ns. Säräisniemi 2 -keramiikaksi, joka yleensä ajoitetaan 1000 eKr. - 300 jKr. Säräisniemi 2-keramiikka on jaettu neljään osaan, Kjelmöyn -, Anttilan, - Sirnihtan - sekä Luukonsaaren ryhmään. Anttilan keramiikkaa lukuunottamatta niissä kaikissa on käytetty sekoitteena

asbestia. Löydetyn palan uurreviivakoristelun perusteella kyseessä on joko Kjelmöyn - tai Sirnihtan keramiikka (Pesonen 1999, Carpelan 1965.). Oulujoen seudulta Sär 2-keramiikkaa on löydetty ainakin Utajärven Ahmas Pikkaraisesta, Vaalan Nimisjärveltä sekä Oulun Kaakkurista (Huurre 1983:250, Mäki vuoti 1996:52).

Koekuopan 58 sijaintikorkeuden, noin 30 m mpy perusteella kohteen voidaan olettaa liittyvän 27,5 metrin - mahdollisesti vasta 25 metrin rantavaiheeseen, sillä metallikaudella ihmiset eivät enää välttämättä asuneet rannan välittömässä läheisyydessä. Tällöin asuinpaikka ajoittuisi Jari Okkosen (1998:58-59) Oulun seudulle laatiman maankohoamisen referenssikäyrän perusteella noin vuosiin 1100-800 eKr. Muinaistopografiaa tarkasteltaessa havaitaan, että Hangaskangas ja Hirsikangas ovat 27,5 metrin rantavaiheessa kuroutuneet jo yhteen (kartta 3). Kohde on tällöin sijainnut vuonomaisen jokisuiston alkuosassa. Kohde voi toisaalta liittyä myös 25 metrin rantavaiheeseen, tällöin se olisi sijainnut itä-kaakkoon aukeavassa suojaisessa lahdenpoukamassa.

3.1.2. Kankaan laki

Tutkimusalueen korkeimmalla kohdalla sen länsiosassa havaittiin halkaisijaltaan noin kaksimetrinen ja noin 30 cm syvä painauma. Sen eteläreunaan tehdyssä koekuopassa 70 havaittiin turpeen alla selvä huuhtoutumiskerros, jonka paksuus painanteen keskellä oli noin 50 cm. Huuhtouman alapuolisessa rikastumiskerroksessa havaittiin hiiltä sekä mahdollisesti palamisen punertavaksi värjäämää maata. Lisäksi koekuopasta löydettiin noin 15 litraa palaneita kiviä. Näiden indikaattorien perusteella painanne on esihistoriallinen kuoppajäänne, mahdollisesti ns. keittokuoppa. Kuopan sijaintikorkeus on noin 40 m mpy, joten se liittyy aikaisintaan 37,5 metrin rantavaiheeseen (kartta 3) ja ajoittuneen noin 2050 eKr. (Okkonen 1998:58-59) tai sitä nuoremmaksi. Hangaskangas on tällöin ollut jokisuiston ja mantereen läheisyydessä sijainnut saari, jonka eteläpuolella on ollut nykyisen Hirsikankaan muodostama laaja saari. Kohde on tällöin sijainnut Hangaskankaan itäosassa.

Optiroc Oy:n maa-alueen eteläpuolella 28.4. havaittujen kvartsi-iskosten sekä kvartsi kaapimen löytöpaikan viereen tehdyn koekuopan 74 huuhtoutumis- ja rikastumiskerroksista löydettiin yhteensä neljä kvartsi-iskosta sekä mahdollinen kvartsinuolenkärjen teelmä. Kvartsien löytöruudun ympäristöön sekä varsinaiselle tutkimusalueelle, että sen eteläpuoleiselle maa-alueelle tehtiin yhteensä kuusi koekuoppaa,

jotka olivat löydöttömiä lukuunottamatta koekuopasta nro 73 löydettyjä palaneita kiviä. Lisäksi löytöpaikan itä- ja länsipuoleisten hiekkakuoppien yläosien leikkaukset tarkistettiin ja todettiin löydöttömiksi. Näiden havaintojen sekä 29.4. tehtyjen tutkimusten perusteella alueella on mitä ilmeisemmin ollut pienialainen asuinpaikka. Vaihtoehtoisesti löydöt voivat liittyä aikaisemmassa hiekanotossa tuhoutuneeseen asuinpaikkaan. Kohteen korkeus, noin 37,5 - 40 m mpy, liittyy sen aikaisintaan 35 metrin rantavaiheeseen, jolloin karkeana ajoituksena voidaan pitää 1850 eKr (Okkonen 1998:58-59). On myös mahdollista, että kvartsien löytöpaikka sekä kankaan laen kuoppajäänteet liittyvät toisiinsa. Harjun laen kvartsi-iskosten ja -esineiden löytöpaikka sijaitsee noin 37 m mpy. Hangaskangas on ollut 35 metrin rantavaiheessa noin 8 km² laaja saari (kartta 3). Kohde on sijainnut jokisuiston sulkeneen saaren itäosassa. Hangaskankaan itäpuolinen Hirsikangas on tällöin kuroutunut kiinni mantereeseen ja muodosti Hangaskankaan eteläpuolelle noin 20 km pitkän niemen.

3.3. Muu alue

Palaneiksi kiviksi tulkittavia kiviä löydettiin myös alueen pohjoisosasta koekuopista nro 10, 15 ja 23. Koska niistä ei kuitenkaan kuopasta nro 19 löydettyä ulkopintaista kvartsikappaletta lukuunottamatta tehty muita löytöjä on palaneiden kivien todistusarvo esihistoriallisista aktiviteettialueista yksinään riittämätön, sillä ne voivat yhtä hyvin liittyä alueella aikoinaan roihunneisiin metsäpaloihin.

4. Lähiympäristön esihistorialliset kohteet

Hangaskankaan lähiympäristöstä tunnetaan tällä hetkellä yhdeksän muuta muinaisjäännöskohdetta: neljä asuinpaikkaa, yksi hautaus ja neljä röykkiökohdetta (kartta x). Harjun laen kohteiden kanssa samanikäisiä voivat olla Muhoksen Hangaskankaan varhaispronssikautinen asuinpaikka ja Oulun Hangaskankaan hautaus, jotka sijaitsevat noin 1,5 km etelään tutkimuskohteesta (kartta 4). Tutkimusalueen itäosan keramiikkaa käsittävän kohteen kanssa samanikäisiä voivat olla Iso- ja Pieni Jättisaaren sekä Tuohinonsaaren röykkiöt (Ikäheimo 1999:6). Ohutseinäistä orgaanisesekoitteista keramiikkaa on kesän 2000 kenttätöissä löydetty Muhoksen Hangaskankaan ns. asuintasanteesta (noin 30 m mpy) (J. Ikäheimo, suullinen tiedonanto 30.6.2000) ja vuolukivisekotteista keramiikkaa Oulun Sanginsuun Mikonkangas N asuinpaikalta (27,5 m mpy) (Ikäheimo 2000b). Oulun yliopiston yleisen arkeologian oppiaineen Oulujoki-varren inventoinneissa on vuosina 1999 ja 2000

löydetty yhteensä 23 uutta muinaisjäännöskohdetta, jotka sijaitsevat 20-37,5 m mpy (Ikäheimo 2000b).

5. Arvio

Alueen itäosasta löydetty varhaismetallikautinen asuinpaikka tulee suojella tai tutkia ennen maa-aineksen ottoa, sillä Muinaismuistolain 1§ mukaan on kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty. Lisäksi maa-aineksen oton yhteydessä alueella liikkuvat raskaat työkoneet voivat vahingoittaa muinaisjäännöstä. Tämän vuoksi kohteen ympärille tulisi jättää 20 metrin suoja-alue.

Alueen länsiosan kuoppakohde on myös muinaismuistolain mukainen muinaisjäännös joka tulee suojella tai tutkia ennen maa-aineksen ottoa. Alueen etelärajalla havaitut kvartsiesineet, -iskokset ja palaneet kivet viittaavat esihistorialliseen asuinpaikkaan. Koska löydöt ovat tulleet maa-aineksen ottoalueen välittömästä läheisyydestä tulee niiden ympärille jättää suoja-alue, jonka laajuus hienossa hiikkamaaperässä tulee olla ainakin 10-20 metriä pohjoiseen. Jos länsiosan kuoppakohdetta ei tutkita, kankaan laen suoja-alueen pitäisi ulottua 10-20 metriä kuoppakohteesta pohjoiseen. Karttaan 2 on merkitty suoja-alueet 20 m säteellä kohteista.

Kohteen muinaisjäännösten kartoituksessa on pyritty mahdollisimman suureen tarkkuuteen. Koska alueelta löydettyt arkeologiset muinaisjäännökset ovat kuitenkin pienialaisia on mahdollista, että koekuopituksessa on jäänyt havaitsematta esihistorialliseen toimintaan liittyviä ilmiöitä. Aiemmin Oulujoki-laaksosta tunnetaan vain kaksi selkeästi metallikautista asuinpaikkaa: Oulun Särkilampi ja Muhoksen Hangaskangas, jotka molemmat ovat erittäin pienialaisia. Täten olisikin suotavaa, että maa-aineksen oton mahdollisesti alkaessa arkeologisen koulutuksen saanut henkilö olisi valvomassa alueen pintamaan kuorintaa. Näin voitaisiin varmistaa ettei maa-aineksen oton yhteydessä tuhoutu Muinaismuistolain suojelemaa arkeologista aineistoa.

Kaikki kolme kohdetta tulee siis suojella tai tutkia ennen maa-aineksen ottoa.

Oulussa 4.7.2000

Jalo Alakärppä

Juha-Pekka Joonas

Kirjallisuus

Alestalo, J. 1986: Hangaskangas. *Nordia* 20:2, 1986, 155-157.

Carpelan, C. 1965: Alustava katsaus erääseen rautakautiseen keramiikkaryhmään ja siihen liittyvään problematiikkaan. Helsingin yliopisto: Suomen ja Pohjoismaiden arkeologia, liseniaatti tutkimus.

Huurre, M. 1983: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia 1*. Kuusamo.

Ikäheimo, J. 1999: Muhoksen Hangaskangas (MH-98). Tutkimuskertomus varhaispronssikautisella rannikkoasuinpaikalla 25.-30.5.1998 suoritetusta arkeologisesta kaivauksesta. Oulun yliopiston arkeologian laboratorion ja Museoviraston arkeologian osaston topografisessa arkistossa.

Ikäheimo, J. 2000a: Oulu Hangaskangas E tarkastuskertomus (4.5.2000). Oulun yliopiston arkeologian laboratorion ja Museoviraston arkeologian osaston topografisessa arkistossa.

Ikäheimo, J. 2000b: Uusia muinaisjäänöksiä Oulun kaupungin eteläosasta - alustava raportti (27.6.2000). Oulun yliopiston arkeologian laboratorion ja Museoviraston arkeologian osaston topografisessa arkistossa.

Kesola, R. 1985: Oulujoen kartta-alueen kallioperä, *Suomen geologinen kartta*.

Kallioperäkarttojen selitykset. Lehti 3422, Geologian tutkimuskeskus, Espoo.

Mäkivuoti, M. 1996: Oulun Kaakkurin Välikankaan rautakautinen kalmisto. Oulun yliopisto: Historian laitos, liseniaatti tutkimus.

Okkonen, J. 1998: Muinaiset kivirakennelmat keski- ja Pohjois Pohjanmaalla. Oulun yliopisto: Taide aineiden ja antropologian laitos, liseniaatti tutkimus.

Pesonen, P. 1997. Muutettu 10.3.1999: Suomen esihistoriallinen keramiikka, [www-dokumentti] <<http://www.helsinki.fi/hum/arla/keram/>>.

Suulliset tiedonannot

Ikäheimo, J. 30.6.2000.

ARKISTOTIEDOT

Oulu Hangaskangas E

Koekuopitus 29.5.-9.6.2000

Kunta	Oulun kaupunki	
Kylä	Pikkarala	
Tila	24:2	
Omistaja	Optiroc Oy	
Peruskartta	3422 08 PIKKARALA	
Koordinaatit	Kankaan laki	Itäosa
	x= 7201 46	7201 59
	y= 3442 67	3442 72
	z= n. 37,5	n. 31
Arkistoaineisto	Janne Ikäheimo, tarkastuskertomus (4.5.2000) Oulun yliopiston arkeologian laboratorion ja Museoviraston arkeologian osaston topografisessa arkistossa.	
Löydöt	KM 32125:1-8	
Dokumentaatio	Inventointidiat: 14	
	Värinegatiivit: 20	
	Kartat: 5	

3422 05

7 205

64°
55'

7 200

34140

19'

TYRVÄVA

Juurustuolle

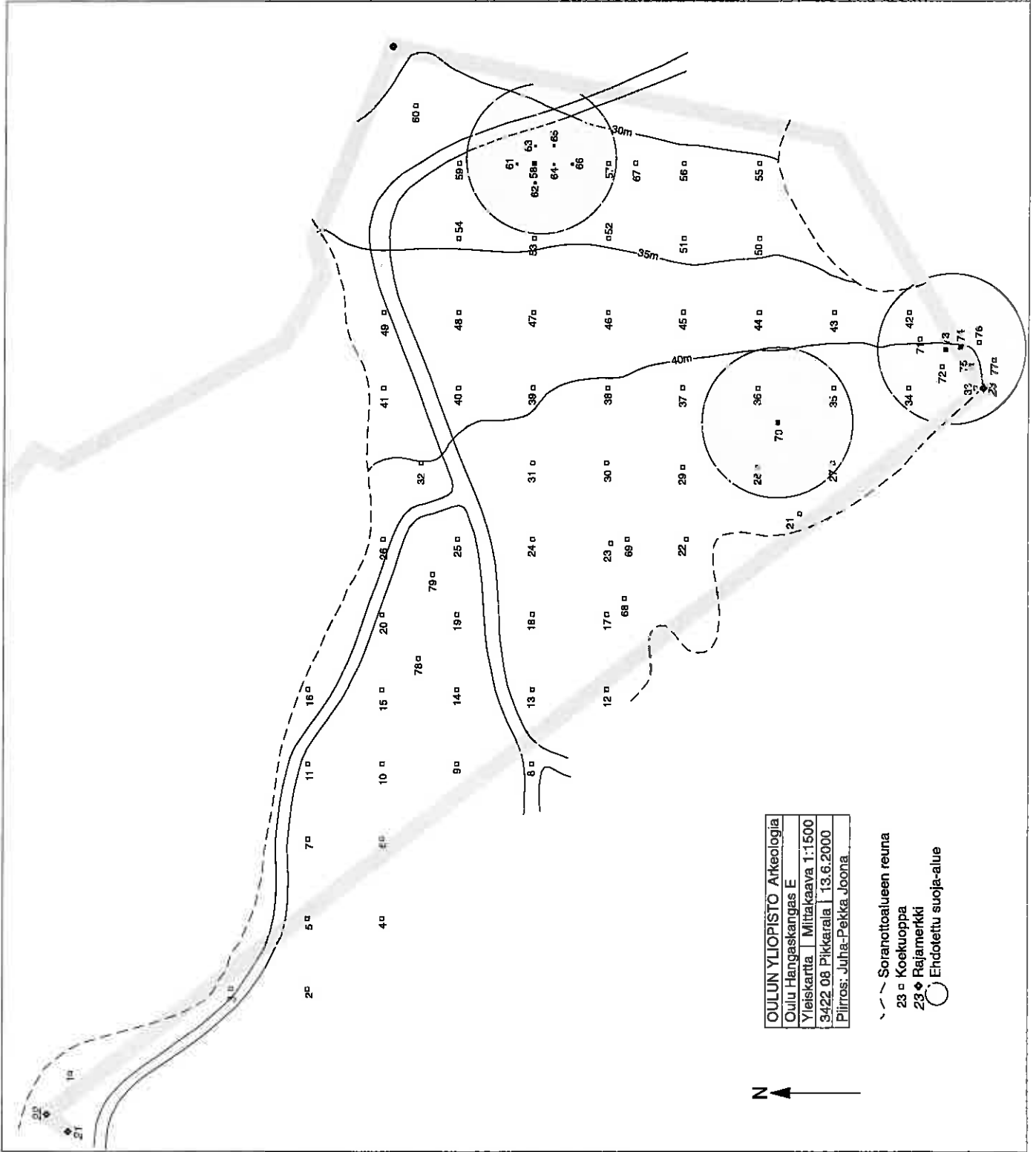
MUHOS

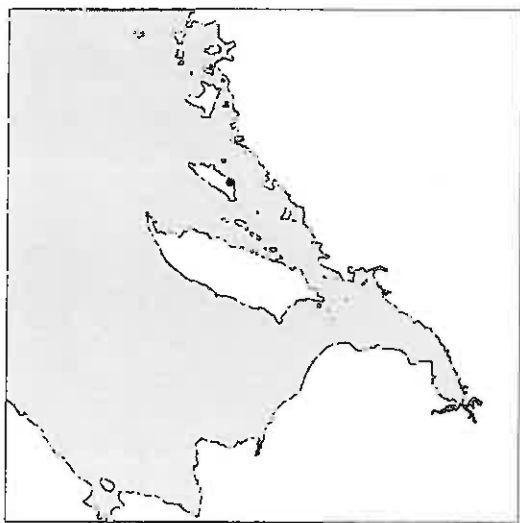
Kontiomäkeen

25° 45'

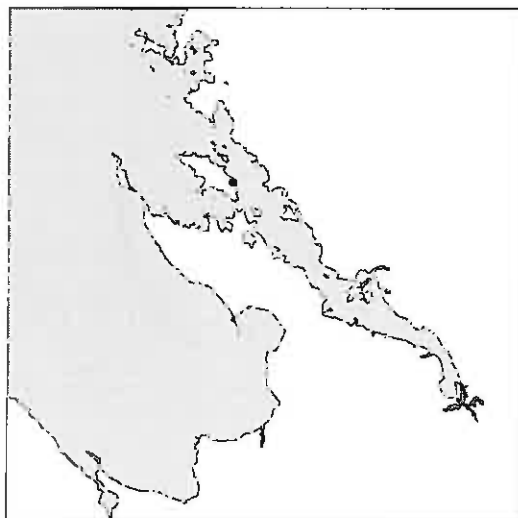
Kartta 2

Tutkimusalueelle tehdyt
koekuopat.

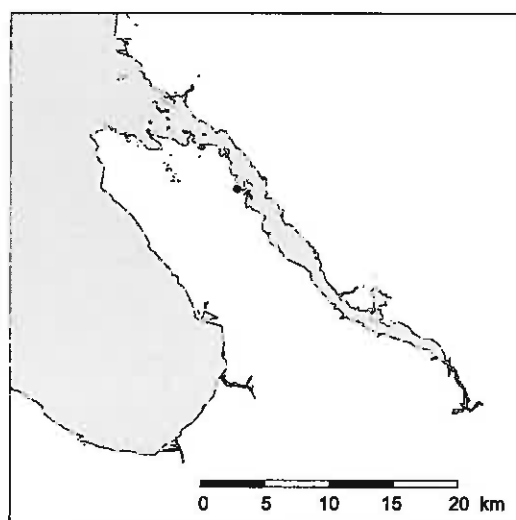
37,5 m mpy = 2000 eKr.

35 m mpy = 1750 eKr.

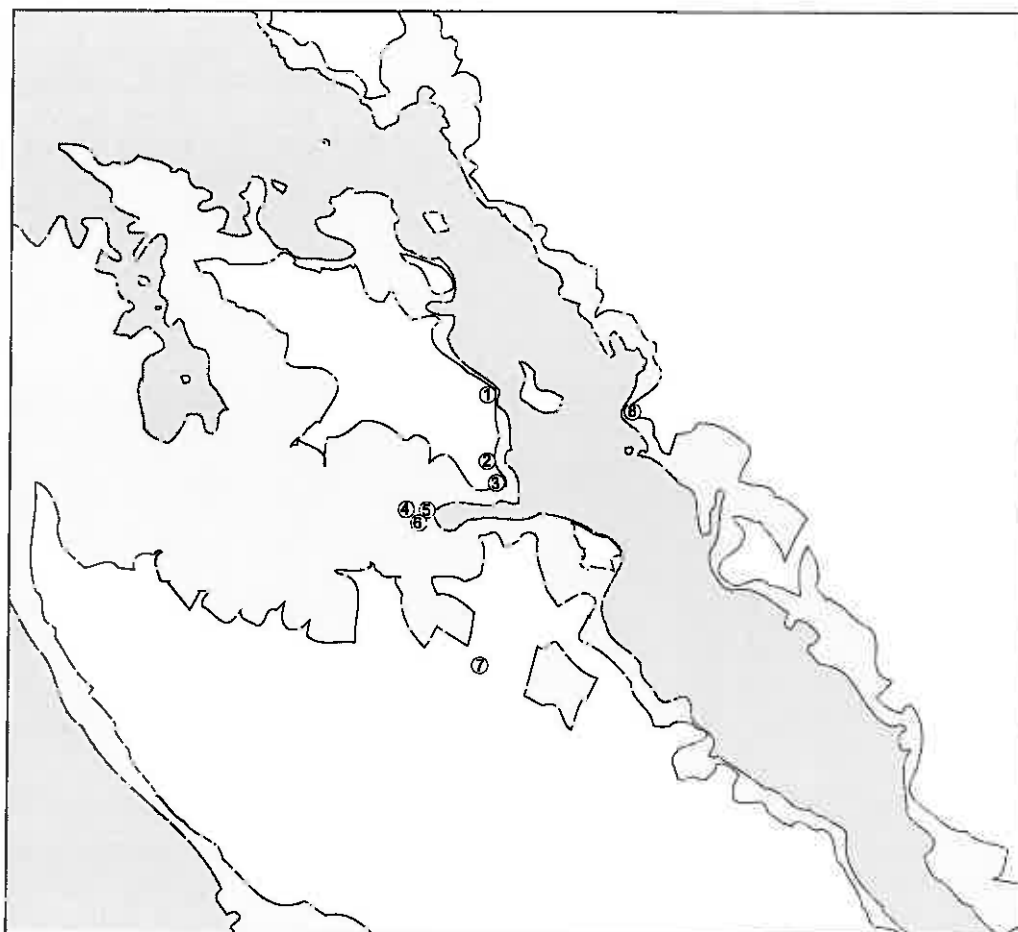

27,5 m mpy = 1100 eKr.

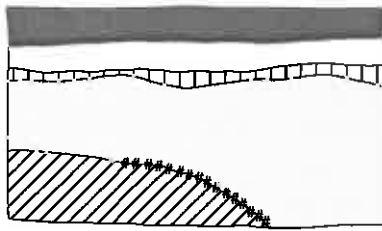
25 m mpy = 800 eKr.

Hangaskankaan alueen muinaisranta vaiheet välillä 37,50-25,00 m mpy

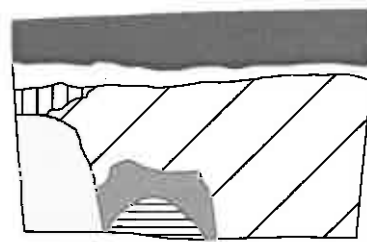

Kiinteät muinaisjännökset Hangaskankaan ympäristössä,
kuvattuna 27.5 ja 35 metrin rantavaiheet.

- 1 Oulu Hangaskangas E
- 2 Oulu Hangaskangas
- 3 Muhos Hangaskangas
- 4 Oulu Tuohinonsaari
- 5 Oulu Pieni Jättisaari
- 6 Oulu Iso Jättisaari
- 7 Muhos Jäkinalmi
- 8 Oulu Metelinmäki SW

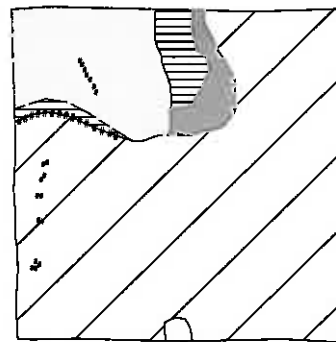

E-profilii

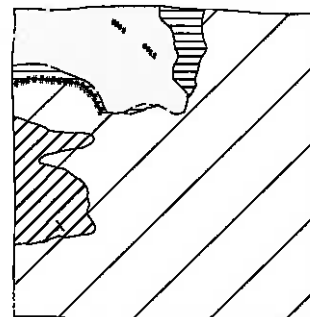

S-profilii

	Turve
	Huuhtoutunut hiekka
	Hiilensekainen huuhtoutunut hiekka
	Rikastunut hiekka
	Karkea hiekka
	Punertava, palanut karkea hiekka
	Sekoittunut hiekka jossa hiiltä
	Rikastunut hiekka jossa hiiltä
	Hiiltä
	Keramiikan löytöpaikka

taso 50

taso 55

OULUN YLIOPISTO Arkeologia	
Oulu Hangaskangas E	
Koekuoppa 58	
Mittakaava 1:20	27.6.2000
Piirros: Juha-Pekka Joonas	